

**Multidiszciplináris
Társadalomtudományok
(Nemzetközi kapcsolatok)
Doktori Iskola**

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Lehoczki Bernadett

**Latin-Amerika és Kína:
a kapcsolatok új rendszere?**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Dr. Anderle Ádám, DSc
egyetemi tanár

Budapest, 2008

Nemzetközi Tanulmányok Intézet

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Lehoczki Bernadett

**Latin-Amerika és Kína:
a kapcsolatok új rendszere?**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Dr. Anderle Ádám, DSc
egyetemi tanár

© Lehoczki Bernadett

Tartalomjegyzék

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása	4
2. Az értekezés módszertani alapjai.....	6
3. Kutatási eredmények.....	13
4. Főbb hivatkozások	21
5. A témakörrel kapcsolatos saját publikációk.....	27

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása

Jelen disszertáció többéves kutatói munka eredménye. A hispán világ iránti érdeklődésem főiskolai tanulmányaimmal kezdődött, és alapvetően a spanyol nyelv elsajátítása motiválta. Az értekezés témaválasztásában segítséget nyújtott Dr. Anderle Ádám professzor úr, aki konzulensként mindvégig támogatta a munkámat.

Latin-Amerika függetlenséget követő gazdaságtörténete be nem teljesült remények sorozata. Az elmúlt közel kétszáz évben a térség államai nem voltak képesek kitörni a „fejlődő” kategóriából – a XX. század minden magyarázó elmélete (strukturalista, dependencia iskola, desarrollismo stb.) és megoldást kínáló modellje (importhelyettesítő iparosítás, neoliberais gazdaságpolitika) ellenére sem. Latin-Amerika máig a világgazdaságot domináló ún. „triádon” (Egyesült Államok, Nyugat-Európa és Japán) kívül helyezkedik el, az abban részt vevő térségekbe és országokba kapaszkodva küzd a politikai és gazdasági marginalizáció ellen. A nyolcvanas évek adósságválságát követően a térség államai ismét a kifelé fordulás, a világgazdasági integráció útján kísérlik meg a gazdasági előrelépést. Mindez alapvető prioritássá teszi Latin-Amerika számára a világgazdasági pólusokhoz, szereplőkhöz – mint exporttermékeinek potenciális felvevőpiacához és lehetséges tőkebefektetőkhez – fűződő viszonyt. Az elmúlt évszázadokban a világpolitikai és -gazdasági realitásoknak megfelelően Latin-Amerika országai külpolitikai és külgazdasági kapcsolataikban alapvetően az Egyesült Államokra és Európára fókuszáltak.

Az ezredforduló környékén azonban a világgazdaság fejlődésének súlypontja az ázsiai és csendes-óceáni térségre tevődött át, mely régióban Kína szerepe egyre meghatározóbb. Ma már közhelynek számít, hogy Kína a világ legdinamikusabban fejlődő gazdasága, elfogadott tény, hogy az ország potenciális gazdasági nagyhatalom. Ennek következtében mind meghatározóbb szerepet játszik Kelet-Ázsia gazdasági fejlődésében és integrációjában, érezhetően befolyásolja a világgazdaságnak nemcsak mutatóit, de súlypontjait is. Széles körű szakirodalom foglalkozik Kínának az ázsiai régióban elfoglalt helyével, regionális szerepvállalásával, Japánnal való versengésével, illetve az Egyesült Államokhoz és Európához fűződő viszonyával; ezek lehetőségeivel és korlátaival. Kevés szó esik azonban Kína és Latin-Amerika kapcsolatrendszeréről, amely – mindezekkel párhuzamosan, ugyanakkor összefüggésben – szintén fejlődik, egyre komplexebbé és több dimenziójúvá válik.

Az értekezés Latin-Amerika¹ és Kína kapcsolatrendszerét, valamint annak Latin-Amerika külkapcsolati rendszerére való hatásait vizsgálja. A kínai–latin-amerikai gazdasági és diplomáciai kapcsolatok több évtizedes múltira tekintenek vissza, de a hidegháború végével, a bipoláris világrend felbomlásával új lehetőségek nyíltak Latin-Amerika és Kína viszonyrendszerében. Ezek a lehetőségek tovább tágultak az ezredfordulót követően, az elmúlt években korábban nem tapasztalt dinamizmust nyertek a rendkívüli gazdasági fejlődést mutató ázsiai ország és az egyes latin-amerikai országok közötti politikai és gazdasági kapcsolatok.

Az értekezésben arra keresem a választ, Latin-Amerika hogyan kerül a kínai kapcsolaton keresztül új nemzetközi erőterbe, mennyiben rendeződik át helyzete a nemzetközi kapcsolatokban és a világgazdaság rendszerében. Az értekezés célja annak bemutatása, hogyan befolyásolja Kína megjelenése Latin-Amerika intra- és interregionális kapcsolatrendszerét, hagyományos partnereihez, mint az Egyesült Államok és az Európai Unió, fűződő viszonyát, hogyan újítja meg a latin-amerikai térség és Ázsia kapcsolatait, milyen lehetőségeket és kihívásokat rejt a Kínához való közeledés. Továbbá arra is, hogy az új szereplő felbukkanása, egyre erősebb jelenléte hogyan hat az egyes latin-amerikai alrégiókra, országcsoportokra, merre viszi azok – már jelenleg is elszakított – fejlődési pályáját.

A témával kapcsolatos hipotéziseim a következők:

I. Kína latin-amerikai térnyerése globális szinten nem kiemelkedő, és nem is „célzott”, a Kínai Népköztársaság (KNK) világkereskedelemben betöltött dinamikus növekvő súlyának, illetve a gazdasági modernizációhoz szükséges nyersanyagkeresletének eredménye.

II. A Kínai Népköztársaság latin-amerikai megjelenése gazdasági „katalizátor” szereppel bír: egyfelől az emelkedő nyersanyagárak és a gyorsan növekvő nyersanyagexport segítik a latin-amerikai térség gazdasági növekedését, másfelől a kínai jelenlét fontos tényező a külpolitikai és külgazdasági diverzifikációban.

III. A kínai reláció Latin-Amerika számára felnyitja az ázsiai politikai és gazdasági kapcsolatrendszer kapuit, a hagyományos pólusok – mint az Egyesült Államok és Európa – mellett új szereplőt jelent a térség nemzetközi erőterében.

IV. A kínai jelenlét ugyan Latin-Amerika minden államára hatással van, befolyása mégis egyenetlen; eltérő jellegű – kompetitív és komplementer –, illetve mélységű kapcsolatok alakultak ki a két térség között, belső latin-amerikai törésvonalak mentén. A törésvonalakat a belső piac nagysága, a nyersanyagokkal való ellátottság, az exportstruktúra, valamint az adott ország geostratégiai jelentősége határozza meg.

¹ Az értekezésben Latin-Amerika alatt Mexikót, Közép-Amerikát és a dél-amerikai szubkontinentet értem. A Karib-térséggel mélyebben nem foglalkozom, csupán jelzem, ahol – például a Tajvan kérdés kapcsán vagy Kuba esetében – jelentőséggel bír Kína és Latin-Amerika kapcsolatrendszerében.

2. Az értekezés módszertani alapjai

Mivel a disszertáció a nemzetközi kapcsolatok tárgykörében íródott, az elemzés során törekedtem a nemzetközi politikaelmélet, a nemzetközi gazdaságtan, a nemzetközi jog és a történelem tudományterületeinek ötvözésével multidiszciplináris megközelítést alkalmazni. A téma jellegéből fakadóan a nemzetközi politikai gazdaságtan és a világgazdaságtan a leghangsúlyosabb területek. A dolgozat első felének kronológikus rendje és hidegháborús összefüggései történelmi megközelítést adnak. A témához kapcsolódó nemzetközi szerződések és intézmények tárgyalása adja a nemzetközi jogi aspektust, míg a külkapcsolatok strukturális változásainak és az interregionális kapcsolatok dinamikájának feltárásához nemzetközi politikaelméleti megközelítést alkalmaztam.

Az értekezés időbeli kerete 1949-től 2008-ig terjed, de alapvetően a hidegháború utáni időszakra, azon belül is az ezredfordulót követő évekre (2000–2008) koncentrálok, mivel a kínai–latin-amerikai gazdasági és politikai kapcsolatok ezekben az években korábban nem tapasztalt intenzitást, dinamizmust, sőt új minőséget nyertek. A kutatás tárgyát a latin-amerikai térség államai adják, illetve az ezek által alkotott – távolról sem homogén – alrégiók.

A dolgozat koncepciója, hogy három – regionális, szubregionális és állami – szinten mutassa be a kínai–latin-amerikai kapcsolatok alakulását, hogy azután ezeket „egymásra csúsztatva” kapjuk – a lehető legteljesebb képet – a két térség viszonyáról.

A regionális/szubregionális megközelítés azért fontos, mert véleményem szerint a jövő nemzetközi kapcsolataiban mind fontosabb szerep jut majd az egyes régióknak, illetve mind meghatározóbb rendszerező funkciójuk lesz a régiók közötti kapcsolatoknak. A regionalizmus évtizedek óta alapvető kutatási terület a világgazdaságtanban, a nemzetközi politikaelméletben, a történelemtudományban és a szociológiában is.

A témával foglalkozó rendkívül széles szakirodalom ellenére már a regionalizmus fogalmának definiálásával kapcsolatban sincsen konszenzus. Eredetileg régió alatt földrajzilag egységes – értsd: egymáshoz közel fekvő – terület értünk, mára azonban a régió kifejezés kibővült valamely ismérv mentén összetartozó, de földrajzilag távol eső államok közösségére is (pl. valutarégió).² A regionalizmus fogalma valamely dimenzió(k) mentén koncentrált, aránytalanul, kiugróan sűrű kapcsolathálót, együttműködést, interaktivitást, interdependenciát jelent, földrajzilag közel, avagy távol eső országok között. A „dimenzió” jelölhet politikai, gazdasági, társadalmi vagy intézményi kohéziót, illetve – a valóságban – ezek bármely kombinációját. Mindenebből az látszik, hogy a gyakorlatba egy-egy ország több, egymással

² Erről l. részletesebben: Mansfield – Milner [1997].

párhuzamos, akár egymást átfedő regionalizmusban is részt vehet, annak függvényében, mely más államokkal ápol kiemelkedő politikai, katonai, gazdasági, kulturális stb. kapcsolatokat. A nemzetközi kapcsolatok tárgyköre alapvetően a politikai és gazdasági regionalizmusra fókuszál, vizsgálva az ezek mentén létrejött intézményeket, azok működését és hatásait.

A ma már a regionalizmus első hullámaként definiált jelenség alapjául az 1950-1960-as években az európai integráció szolgált, de hozzá tartozott az is, „*amikor számos fejlődő ország próbálta meg utánozni az EK-t és alakított ki regionális gazdasági tömörüléseket*”. (Inotai [1994] p. 28.) A fejlődő világban a regionalizmus ezen hulláma – főként a strukturalisták körében – annak eszköze volt, hogy kiszakítsák ezen térségeket a centrum-periféria viszony kizsákmányoló rendszeréből. Az első generációs regionális csoportosulásokat leíró szakirodalom – legjelentősebb szerzők Ernst Haas, Karl Deutsch, Leon Lindberg, David Mitrany – vizsgálta az okokat és következményeket, alapvetően az európai integráció ismérveit általánosította és vetítette ki a többi tömörülésre. A regionalizmus első generációja ugyanakkor csalódást hozott a résztvevőknek, az induló integrációk legtöbbször kudarcba fulladt.

A nyolcvanas évek második felétől kezdődően azonban, a kilencvenes évek egyik legmeghatározóbb világgazdasági folyamata a gyorsuló globalizációval párhuzamosan erősödő és mélyülő regionalizmus volt. A jelzett időszakban számos új regionális integrációs törekvés bontakozott ki szerte a világon, az akkor már létező – megrekedt első generációs – regionális tömörülések többsége pedig új lendületet vett.³ Mindezek eredményeként ma már kevés ország van a világon, amely egyetlen regionális szervezetnek sem tagja, és számos állam egyszerre több ilyen tömörülésben is részt vesz. Ezek a regionális csoportosulások lényegesen eltérő, új jegyeket mutattak és mutatnak a második világháborút követő évtizedek integrációs tömörüléseihez képest, ezért ez a jelenség új regionalizmus néven vonult be a szakirodalomba.⁴ A regionalizmus ezen második generációját egyébként nyitott

³ A regionalizmus ezen második hullámának részeként jött létre a NAFTA, a Mercosur, az APEC, és kapott új lendületet az Andok Közösség, a Közép-Amerikai Közös Piac vagy az ASEAN. Mindeközben az – akkor még – Európai Közösség egységes piac programja intenzívebbé tette Nyugat-Európa gazdasági és politikai integrációját. (Breslin – Higgott [2000] p. 333.)

⁴ A kifejezés arra utal, hogy az időbeli eltérés mellett az elmúlt közel két évtized regionalizmusa minőségileg más, mint az ötvenes évekre tehető első hullám. Az újonnan létrejött regionális csoportosulások a korábbiaknál rugalmasabbak, lazább intézményi struktúrával bírnak, a szabad kereskedelem legfőbb „építőiként” működnek, az ún. „negatív” integráció példáját szolgálják, vagyis az integrációs törekvések ezen generációja az állam gazdaságba való beavatkozásának ellenében hat (Hänggi – Roloff – Rüländ [2006] p. 4.), tevékenységük komplexebb és átfogóbb, szélesebb célkitűzéseket fogalmaznak meg, mint elődeik. Ez a multidimenzionalitás azt is jelenti, hogy az intézmények már nem kifejezetten politikai vagy kifejezetten gazdasági célkitűzésekkel jöttek létre, nem működnek „vegytisztá” formában, elmosódik a határvonal a politikai, gazdasági és egyéb dimenziók között. Az új regionalizmus jellegzetességeivel foglalkozó legjelentősebb szerzők: Björn Hettne, Heiner Hänggi, Frederik Söderbaum, Wilfred J. Ethier, Shaun Breslin, Paul Bowles, Diana Tussie; Magyarországon Inotai András.

regionalizmusnak is nevezik, utalva ezen regionális összefogások kifelé fordulására – szemben az első generáció gyakran protekcionista gyakorlatával.

Ennek fényében nem meglepő, hogy az ezredforduló óta a szakirodalomban mind több szó esik a regionalizmus harmadik generációjaként emlegetett ún. interregionalizmusról, azaz a világ régiói között épülő intézményesített kapcsolatrendszeréről. Az interregionális kapcsolatok a regionális integráció folyamatának „logikus és kronologikus” következményeként értékelhetők. A regionalizmus harmadik generációja arról szól, hogy az új, nyitott regionalizmus intézményei hogyan építenek ki kapcsolatokat egymással. Vagyis míg a regionalizmus első két generációjánál a hangsúly az adott régió belüli integráció erősítésén volt, a harmadik generációs regionalizmus a régió kívüli kapcsolatokat, a más régiókkal való harmonizációt foglalja magában – így a regionalizmus ezen hullámánál „végre” elveszíti jelentőségét a földrajzi közelség. Az interregionális kapcsolatok intézményesedésének okait a következőkben kell keresnünk: egyrészt szükség van a mind komplexebbé és interdependensebbé váló világ valamifajta „rendszerezésére”, emellett az egyes régiók így kívánják ellensúlyozni más régiók összefogását, illetve más régiók interregionális kapcsolatrendszerét. (Hänggi [2000])

A regionalizmus harmadik generációja alapvetően az ún. triád tagjainak kapcsolatrendszerét jelentette az 1990-es években. Az ezredforduló utáni jelenség, hogy a fejlődő világ regionális tömörülései is bekerülnek a körforgásba, a marginalizáció elkerülése céljából (is) építik interregionális kapcsolataikat a triád tagjaival, illetve egymással. Ezen utóbbi kapcsolatok – ahogyan az Latin-Amerika és Kína esetében is kiderült – még igencsak gyerekcipőben járnak, inkább kezdetleges próbálkozásokról, ismerkedésről, semmint konkrét intézményes kapcsolatok kiépítéséről van szó. Az interregionális kapcsolatoknak fontos jellemzője, hogy gyakran aszimmetrikusak, mivel legtöbbször eltérő fejlettségű régiók kerülnek kapcsolatba egymással. A szakirodalom felhívja a figyelmet arra, hogy – a globalizáció jelenségéhez hasonlóan – az interregionalizmus is a gazdasági egyenlőtlenségek fenntartása, sőt súlyosbítása irányába hat: egyfelől, mert a triád tagjai közötti kapcsolatok erősítésével marginalizálja a fejlődőket, másfelől, mert a triád és nem triád tagok közötti kapcsolatok a centrum-periféria viszonyt betonozzák be. (Song [2007] p. 81.) Ennek ellensúlyozása okán is kapnak különös jelentőséget a triádon kívüli interregionális kapcsolatok.

A szabadkereskedelmi egyezmények rendkívüli szaporodása, a regionális csoportosulások intenzív terjedése, illetve a regionális tömörülések közötti kapcsolódási pontok sokasodása a hidegháború vége óta mind abba az irányba mutatnak, miszerint a

jövőben az egyes régiók egymáshoz való viszonya – versenye és együttműködése – mind fontosabb vetületét adja a nemzetközi kapcsolatoknak. A következő évtizedekben tehát az államok várhatóan szélesebb regionális keretek között működnek majd, így a nemzetközi kapcsolatok fontos fórumává válik a régiók közötti kapcsolat, az interregionalizmus.

A jelenséggel foglalkozó szakirodalom⁵ ennek a folyamatnak egyelőre csak a felszínét „karcolja”, mivel a kontúrok homályosak, és távolról sem lineáris, egyenletes folyamatról van szó, kevésbé látszik a végeredmény pontos körvonala. Amiben a szakértők mégis egyetértenek, az az, hogy hosszú távú, bizonytalan, de vissza nem fordítható folyamatról van szó. Végeredmény lehet a multiregionalizmus létrejötte, amely a multilaterális világrend új, regionalizált formáját jelenti, ahol az interregionális kapcsolatok kerülnek előtérbe, esetleg dominálnak. Az egyes régiók közötti megállapodások ma még önkéntes, kooperatív jellegűek, de a jövőben ölthetnek intézményes formát, ami már hatással lesz a világrend struktúrájára is. (Hettne [2005] p. 558.)

A disszertáció négy összefüggő egységből áll. Az első két fejezet a kínai–latin-amerikai kapcsolatok politikai és gazdasági dimenzióit tárja fel; kitér a két régió politikai kapcsolatrendszerére, számba veszi külpolitikájuk közös elemeit, kapcsolódási pontjait, a kapcsolatok intézményesedésének csíráit, emellett vizsgálja a két fél közötti gazdasági kapcsolatok legfőbb tendenciáit, a bilaterális kereskedelem, illetve befektetések jellemzőit. Az első fejezetben mindezt a hidegháború időszakában, a másodikban pedig a bipoláris világrend felbomlását követő közel húsz évre vonatkozóan vizsgáltam. Ezekben a fejezetekben lineáris elemzést alkalmaztam, az egyes periódusokat szakaszokra bontva. A második fejezetből már egyértelműen kitűnik, hogy Kína latin-amerikai térnyerése, mind határozottabb jelenléte eltérő intenzitású az egyes latin-amerikai alrégiókban, vagyis hatása egyenetlen az egyes ország csoportok esetében. Ezen jól elkülöníthető, ugyanakkor távolról sem heterogén latin-amerikai ország csoportokat figyelembe véve igyekeztem továbbvinni a vizsgálódást az interregionális kapcsolatrendszerre. Latin-Amerika interregionális kapcsolatrendszerében történelmileg fontos szereplő az Egyesült Államok és Európa. Az ezen pólusokhoz fűződő kapcsolatok is alrégióként eltérő mintákat rejtenek, hasonló – ha nem is teljesen azonos – belső törésvonalak mentén.

A harmadik fejezet – már alrégiók menti megközelítést alkalmazva – három alfejezetben Kína megjelenésének hatásait elemzi az egyes latin-amerikai alrégiók és az Egyesült Államok;

⁵ Az interregionalizmussal foglalkozó kutatók, szerzők között sokan az új regionalizmus kutatásának emblematikus képviselői; például Hänggi, Hettne vagy Söderbaum. Ez egyfelől az eltelt idő rövidségének, másfelől annak köszönhető, hogy a harmadik generáció jelensége az új regionalizmus jellegéből fakad, annak természetes következménye.

az Európai Unió; illetve Ázsia viszonyára nézve, komparatív szemléletben. A XX. század folyamán, főleg annak második felében egyértelmű volt az Egyesült Államok elsődleges befolyása Latin-Amerikában. Az Amerika-közi kapcsolatok harmadik, külső szereplővel történő „kiegészülését” a kutatók gyakran vizsgálták „háromszögekként”, megkísérelve felvázolni ezen trilaterális kapcsolatrendszer dinamikáját, jellemzőit és hatásait az egyes felekre. Így történt ez az 1960-1970-es években az Egyesült Államok–Japán–Latin-Amerika háromszög, majd az 1980-as évektől az Egyesült Államok–Európa–Latin-Amerika háromszög esetében.

Ezekhez hasonlóan kutatásomban háromszögelemzéseket végeztem, mindig Latin-Amerika szemszögéből. A háromszögvizsgálat felépítése az interregionalizmus, mint a nemzetközi kapcsolatok új eleme, rétege elképzelésén alapul. Ez az eljárás azért hasznos a térség szempontjából, mert Latin-Amerika nemzetközi lehetőségeit erősen szabályozza és korlátozza a külső környezet, a „hagyományos partnerekhez” való viszony. Emellett ezzel a módszertannal jól érzékeltethető az egyes országok/ország csoportok eltérő minőségű kapcsolatrendszere az Egyesült Államokhoz, az Európai Unióhoz és Ázsiához – utóbbin túl pedig Kínához. A mozaikokból jól látszik, mennyire sokrétű az egyes latin-amerikai alrégiók, ország csoportok és országok külső kapcsolatrendszere. Ezzel összefüggésben persze felmerül az a módszertani dilemma, hogy valójában a legteljesebb képet esettanulmányok sorozatával kaphatnánk. Ez a módszer azonban egyfelől „elaprózná” a képet, másfelől kutatásomból pontosan az derült ki, hogy igen is vannak hasonló jellegzetességek bizonyos törésvonalak mentén – mint ahogyan az USA-hoz, vagy az EU-hoz fűződő kapcsolatoknál is látunk törésvonalakat –, érdemes halmazokra osztani a latin-amerikai államokat a kínai hatás szempontjából.

A „háromszögek” jellemzőinek megragadásához a biregionális kapcsolatok (Egyesült Államok–Latin-Amerika; Európai Unió–Latin-Amerika; Ázsia–Latin-Amerika) ívének felvázolása volt szükséges. Az összehasonlíthatóság kedvéért ezt hasonló szempontrendszeren keresztül végeztem el. A politikai és gazdasági viszonyrendszer feltérképezése mellett harmadik szempontként szerepel az intézményi elem. Ezzel a komplex megközelítéssel igyekeztem minél pontosabb képet adni arról, a kínai jelenlét milyen nemzetközi erőterben találja Latin-Amerikát és hogyan hat más szereplőkhöz fűződő kapcsolataira.

A bilaterális, illetve biregionális kapcsolatok vizsgálata hagyományosan a politikai és legfőképp a gazdasági jellemzőkre fókuszál, ezek minőségét, jellegét felvázolva igyekszik megragadni, mely tényezők mozgatják, motiválják a felek egymáshoz való viszonyát, merre halad a kapcsolatuk. Azért tartottam fontosnak az intézményi elem beemelését a kutatásba,

mert úgy gondolom, a regionális és interregionális intézményi kapcsolatok mára rendkívül kiterjedt hálózata az államok- és régiók közti együttműködés új irányát, egyben fórumát adja. Az intézményi elemhez sorolom a regionális és interregionális intézményeket, szabadkereskedelmi társulásokat, üzleti tanácsokat, szabadkereskedelmi és befektetési megállapodásokat (azaz minden intézményt, rendszeres fórumot és nemzetközi szerződést), mely jelenségek egyszerre képezik le, illetve alakítják a politikai és gazdasági kapcsolatokat.⁶ A politikai és gazdasági kapcsolatok intézményesedése olyannyira kiterjedt az elmúlt évtizedben, hogy már-már önálló életre kelt, nem csupán kíséri a politikai és/vagy gazdasági kapcsolatok alakulását, hanem önmagában is jellemzője két ország vagy két régió viszonyának.

A politikai dimenziónál kvalitatív eszközökkel a külpolitikai célkitűzések összeegyeztethetőségét, a globális kérdésekben való álláspontok egyezését/meg nem egyezését, a magas szintű politikai találkozók hangvételét, a tárgyalások témáit elemeztem. A gazdasági kapcsolatoknál kvantitatív eszközökkel a kereskedelem (legfőbb árucikkek, volumen növekedés/csökkenés, piaci részesedés), a befektetések (szektorok, volumen, részesedés) alakulását, legfőbb résztvevőit vizsgáltam, rávilágítva az elmúlt évtizedek tendenciáira. Az intézményi kapcsolatok keretében a regionális, interregionális vagy transzregionális szervezeteket, illetve az egyes országok és regionális csoportok kapcsolatát, valamint az érintettek közötti szabadkereskedelmi egyezményeket mutattam be. Ily módon a dolgozat végére kirajzolódik Latin-Amerika, illetve az egyes latin-amerikai alrégiók, helyesebben ország csoportok – sokszor egymást átfedő – interregionális kapcsolati hálója. Ezzel célozom az eddig alapvetően az ún. triád tagjainak egymás közötti, illetve az Európai Unió és egyes harmadik világbeli régiók kapcsolatára fókuszáló szakirodalmat kiegészíteni, teljesebbé tenni.

A dolgozat negyedik fejezetében esettanulmányok keretében Kína egyes latin-amerikai államokhoz fűződő bilaterális kapcsolatainak ívét, jelentőségét elemzem. Az interregionalizmus fejlődése nem veti el a nemzetállamok primátusát. Ezen realista szemléletet tükrözi az egyes latin-amerikai országok Kínához fűződő bilaterális viszonyának vizsgálata, összehasonlító esettanulmányi módszer alkalmazásával. A Kínához fűződő viszonyban eltérő jellegzetességeket mutató csoportokból egy-egy példát kiemelve szemléltetem a „halmazok” egységét – és heterogenitását. Mexikó, mint a kompetitív kínai kapcsolatok iskolapéldája az első esettanulmány; Brazília, mint a Kína számára stratégiaileg fontos, komoly nyersanyagbázissal rendelkező dél-amerikai országok legnagyobbika került kiválasztásra; és

⁶ Mindez persze nem jelenti azt, hogy ha két entitás – legyen az állam vagy régió – között fejlett az intézményrendszer, akkor automatikusan szorosabbá válnak a politikai és/vagy gazdasági kapcsolataik, mivel az intézményi kapcsolatok fejlődését, épülését nagyban befolyásolja az adott ország/térség „intézményi történelme, kultúrája”.

végül Bolívia azon dél-amerikai államok „tipikus” esete, amelyek számára a kínai jelenlét lehetőség, de Peking latin-amerikai térnyerésében másodlagos szereplőként vannak jelen.

A Latin-Amerika és Kína kapcsolatrendszerét feldolgozó szakirodalom megoszlik aszerint, hogy Kína megjelenését Latin-Amerika külkapcsolati rendszerében történelmi lehetőségként, vagyis a térség szempontjából pozitív fejleményként, avagy kihívásként, versenytársként, már-már új típusú gyarmatosításként értelmezik. Dolgozatomban a Kínát, mint lehetőséget bemutató forrásokhoz igazodva a téma kiszélesítésére vállalkozom annyiban, hogy komplexebb megközelítéssel – politikai, gazdasági és intézményi dimenziók mentén –, Kína szerepét Latin-Amerika nemzetközi erőterébe illesztve kívánom az ázsiai óriás felemelkedésének latin-amerikai aspektusait összegezni. Vagyis a disszertáció újszerűségét az adja, hogy Latin-Amerika interregionális kapcsolatrendszerére vetítve mutatja be Kína térnyerését a régióban; emellett komplex megközelítéssel vizsgálja a kínai–latin-amerikai kapcsolatokat: a hagyományos politikai és gazdasági dimenzió túl külön hangsúlyt kapnak az intézményi kapcsolatok, mivel azok dinamikájának feltárása elengedhetetlen ahhoz, hogy Kínát – és a Kína nyújtotta kihívásokat és lehetőségeket – reálisan elhelyezzük Latin-Amerika, az egyes latin-amerikai alrégiók, illetve latin-amerikai országok külkapcsolati rendszerében.

3. Kutatási eredmények

A) Kína és Latin-Amerika kapcsolatait történelmileg külső tényezők (nemzetközi rendszer, nagyhatalmak magatartása) határozták meg, a hidegháború végével, és Kína gazdasági felemelkedésével vált a viszonyrendszer „önjáróvá”, önmagában értelmezhetővé. A kínai–latin-amerikai kapcsolatok ugyan több évszázados múltra tekintenek vissza, a latin-amerikai gyarmati időszakban, de még a XX. század első felében is strukturálatlan, sporadikus viszonyrendszert mutattak. A II. világháborút követően a Kínai Népköztársaság a keleti blokkba integrálódott, míg a latin-amerikai országok az Egyesült Államok érdekszférájaként a nyugati blokk részeként vészték át a hidegháborút, ami szűkre szabta a politikai kapcsolatok lehetőségeit. A kínai és latin-amerikai gazdaságok ezekben az évtizedekben nem mutattak komplementer vonásokat, ennek is következménye, hogy a gazdasági kapcsolatok Kína és a latin-amerikai országok között elhanyagolhatóak voltak. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a kereskedelmi kapcsolatok történelmileg is „koncentrált” képet mutatnak, a két térség közötti visszafogott, de volumenében folyamatosan növekvő kereskedelem már a hidegháború évtizedeiben is a nagyobb latin-amerikai gazdaságokra – Mexikó, Chile, Argentína, Brazília – fókuszált.

A Kínában 1978-ban megkezdődött reformfolyamat eredményei jelentik a biregionális kapcsolatok „magját”. Egyfelől, mert a kínai ipari modernizáció és gazdasági fejlődés elképesztő üteme segítette a kínai és latin-amerikai gazdaságok „komplementaritását”, a dinamikus növekvő kínai nyersanyag- és energiakereslet, valamint az új piacok felkutatásának igénye felértékelte a latin-amerikai régió gazdasági jelentőségét Peking szemében. Kína alapvető stratégiai célkitűzése gazdasági fejlődésének és modernizációjának tovább vitele, az ehhez szükséges nemzetközi környezet fenntartása alapvető jelentőségű. Ebben a stratégiaileg fontos nyersanyagkészletekkel rendelkező latin-amerikai országok kitűnő partnernek tűnnek. Másfelől, mert a hidegháborút követően az Egyesült Államok által diktált egypólusú nemzetközi rendszer multipolárisra „szélesítése” közös platformot jelentett Kína és a latin-amerikai országok számára. Kína – világgazdasági trendformáló szerepére alapozva – a jövőbeli multipoláris világ egyik pólusává kíván válni, míg a latin-amerikai országok számára a hidegháború vége az autonóm külpolitika lehetőségét hordozta magában. Ennek megvalósításához elengedhetetlen az Egyesült Államok szuperhatalmi pozíciójának kiegyensúlyozása.

B) Kína és Latin-Amerika kapcsolatai a kereskedelmi kapcsolatok felfutásán alapulnak, a felek közötti munkamegosztás a latin-amerikai országok eredeti világgazdasági integrációját idézi, a nyersanyagexport azonban inkább lehetőség, semmint hátrány a térség számára. Az ezredfordulón a gazdasági komplementaritás és a többpólusú világtrend jegyében Kína és Latin-Amerika között új típusú, a korábbi évtizedekhez képest strukturáltabb és mélyebb kapcsolatrendszer kezdett kibontakozni. A biregionális viszonyrendszer alapját a kereskedelmi kapcsolatok felfutása jelentette, ez egészült ki, erre épültek rá az olyan további dimenziók, mint a kétoldalú befektetések, a tudományos-technológiai együttműködés vagy az intézményi kapcsolatok fejlődése. A kereskedelem megugrását az ezredforduló óta Kína nyersanyagkereslete, WTO-tagsága mellett a keresletre adott receptív latin-amerikai válasz is indukálta. Mára Kína több latin-amerikai ország – mint Brazília, Argentína, Chile vagy Mexikó – kereskedelmi partnerei között előkelő helyen szerepel, az ezredforduló óta részese dinamikusan nő a latin-amerikai kivitelben (igaz, még mindig csak közel 5%). A kereskedelmi kapcsolatokat vizsgálva szembevetendő a Kínába irányuló latin-amerikai export országoként néhány termékre koncentráltsága, és általában magas (70-80%-os) nyersanyag vagy nyersanyagalapú félkész termék tartalma. A Kína és egyes latin-amerikai országok közötti kereskedelmi volumennövekedést a nyersanyagok világpiaci árának – nem utolsósorban Kína és India kereslete által generált – emelkedése is hozta. Mindez Latin-Amerika számára érdekes dilemmát szül. A térség államainak legtöbbször a nagy gazdasági világválságot követően azért vágott bele az erőteljes állami beavatkozástól kísért importhelyettesítő iparosításba, hogy megszüntesse – vagy legalább is oldja – a nyersanyagok világpiaci árából való függőségét, kiszabaduljon a romló cserearányok (*terms of trade*) béklyójából. Az importhelyettesítő iparosítás kudarcra világossá vált a hatvanas évekre, de a katonai diktatúrák többsége az előre menekülést – az IHI (importhelyettesítő iparosítás) mélyítését – választotta kiútként. A nyolcvanas évek katasztrofális gazdasági mutatói a kilencvenes évekre konszolidálódni látszottak, a neoliberális gazdaságpolitika bevezetése, sok helyen intézményesítése pedig – ugyan válságokkal tördelt, de – javuló tendenciát hozott. Az ezredfordulón Kína személyében a térségre ismét rátalált a nagyarányú nyersanyag értékesítési lehetőség – egyelőre – „szárnyaló” világpiaci árakon.

A kínai kapcsolat jelentősége és lehetősége elsősorban abban áll, hogy a latin-amerikai országok felismerjék a „több lábbon állás” vagy, ha úgy tetszik, az egyensúly lehetőségét, megszabaduljanak a szélsőséges gazdaságpolitika gyakorlatától; megtanulják, hogyan egyeztethető össze a nyersanyag kitermelés a feldolgozóipar és a mezőgazdaság fejlesztésével. A kínai nyersanyag kereslet generálta többletforrás felhasználása kulcskérdés a latin-amerikai

gazdaságok következő évtizedeiben. A nyolcvanas években elolvasott középosztály visszaépítésével (vagyis a társadalmi különbségek csökkentésével), az infrastruktúra és az oktatás kiemelt helyen kezelésével Latin-Amerika újradefiniálhatja helyét a világgazdaságban. Latin-Amerika számára a nyersanyag kitermelés és -kivitel az elmúlt években kiemelkedő jövedelemforrást hozott, és ha közvetett módon is, de hozzájárult a térség 2004 óta mutatott – önmagához képest kiemelkedő – 4-5%-os gazdasági növekedéséhez. Ebből a szempontból talán nem túlzás azt állítani, Kína „katalizátor” szereppel bír Latin-Amerika gazdaságában. A kínai jelenlétnek lehetséges azon olvasata, miszerint „visszarántja” Latin-Amerikát hagyományos nyersanyagtermelői pozíciójába, és „klasszikus” centrum-periféria viszonyrendszerrel már-már gyarmati vonásokat idéz. A mai, interdependenciákkal átítatott világgazdaságban azonban érdekesebb úgy szemlélni a KNK nyersanyagkeresletét, mint lehetőséget a stratégiai nyersanyagokkal bőségesen ellátott – elsősorban dél-amerikai – országoknak, ami új perspektívát jelenthet a régió egésze számára. Infrastrukturális beruházásokkal és az oktatás magasabb szintre emelésével, a Kínával folytatott kereskedelem segítő tényező lehet a régi, jól ismert latin-amerikai „betegségek”, mint a széleskörű szegénység, a szűk belső piac, a fejletlen egészségügy és oktatás, kiheverésében.

C) A kínai jelenlét a nagyobb dél-amerikai gazdaságok számára rég nem tapasztalt lehetőség, ezen országok kezében a kulcs ahhoz, hogy a dél-amerikai szubkontinens kihasználja, a maga javára fordítsa a KNK világgazdasági térnyerését. Mexikó és Közép-Amerika számára Kína kihívás, a válasz az ázsiai termelési láncba való integráció lehet. Ahogyan a latin-amerikai régió országai is rendkívüli heterogenitást mutatnak, úgy a Kína jelentette lehetőségek és kihívások mátrixa is eltérő mintázatokat rejt a térség egyes alrégiói, ország csoportjai és országai számára. A KNK növekvő gazdasági, és amellet, de attól távolról sem függetlenül erősödő politikai jelenléte Latin-Amerikában erősíteni látszik azokat a törésvonalakat, amelyek a térség egyéb külső szereplőkhöz (Egyesült Államok, Európa) fűződő viszonyában is felsejlenek. Mexikó és Közép-Amerika általánosságban a kínai jelenlét veszteseiként jelennek meg a szakirodalomban, tekintettel a Kínához hasonló exportstruktúrára és az USA piacán folytatott versengésre. Ezt a – valóban általános – képet árnyalja, hogy Mexikó, kihasználva az Egyesült Államok földrajzi közelségét, NAFTA-tagságát (*Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Megállapodás, North American Free Trade Agreement*) és a maquila ipar több évtizedes múltját, a következő évtizedekben hatékonyan kapcsolódhat be az USA piacát célzó ázsiai termelési láncba. A közép-amerikai országok profitálhatnak a KNK és Tajvan közötti diplomáciai versenyből, igaz, ez hosszú távon nem jelent megoldást a Kína személyében jelentkező – főként textilipari – versenyben.

Dél-Amerika államai alapvetően két csoportba oszthatók a kínai relációt illetően: az ún. ABC-országok (Argentína, Brazília és Chile) és Peru tekinthetőek a kínai térnyerés „kedvezményezettjeinek”. Ezen országok ugyanis a kínai nyersanyagkereslet elsődleges célpontjai, aminek következtében az ő esetükben nem csak az importban (mint a többi latin-amerikai országban), de a kivitelben is határozottan felfelé kúszik a KNK részesedése. Emellett több évtizedes diplomáciai kapcsolataik Kínával, valamint stratégiai jelentőségük is aktívabb együttműködést, komolyabb diverzifikációs perspektívát hozott a számukra. Vagyis a kínai jelenlét ezen országokat „kiemeli” a többi közül, exportdiverzifikációs lehetőséget és exportjövedelem többletet kínálva nekik. Az említett dél-amerikai országok egyébként szomszédjaiknál már eredetileg is diverzifikáltabb külkereskedelemmel rendelkeznek; Chile esetében például kifejezett politika a külkereskedelem 25%-onkénti megoszlása az Egyesült Államok, Európa, Ázsia és Latin-Amerika között. (Anderle [2008]) Ebben a törekvésben feltehetően a többi említett dél-amerikai ország is követni fogja, és ennek valóra válásában Kína – egyéb ázsiai partnerekkel kiegészülve – fontos tényező lehet.

A dél-amerikai szubkontinens többi országára – Kolumbia, Bolívia, Ecuador, Venezuela, valamint Uruguay és Paraguay – ugyan minden korábbinál jobban hat a KNK világkereskedelmi térnyerése, ennek „minősége” nem éri el a fentebb említett országokat. Ezen országok elsősorban importjukban érzékelik a kínai piaci részesedés drasztikus növekedését, egyelőre nincsen olyan exportcikkük, amelynek Kínába irányuló kivitele komoly növekedést mutatna. Kivétel ez alól Venezuela kőolaja, ami miatt ezen ország valójában inkább a két csoport „közé” sorolható. Mégis itt tárgyaljuk, mert egyelőre kivitelében nem szerepel látványos részesedéssel Kína, illetve, mert a Kínába irányuló venezuelai kőolajkivitelnek komoly korlátai vannak. Ezen csoport tekinthető egyébként a legheterogénebbnek. Kolumbia külkapcsolati rendszerében az Egyesült Államok első számú szövetségesnek számít, amit a külkereskedelmi, befektetési és segélyezési adatok is igazolnak; ennek eredményeként kénytelen óvatos Kína-politikát folytatni. Ezzel szemben Ecuador–Bolívia–Venezuela hármasa felől Hugo Chávez vezető szerepével ideológiai nyitást láthattunk Kína felé az elmúlt években, abban a reményben, hogy az államosított energiaszektor modernizálásában az ázsiai ország aktív szerepet vállal majd. Uruguay és Paraguay külkereskedelmében és általában külkapcsolati rendszerükben meghatározó szereppel bír a Mercosur, azon belül pedig a „két nagy”, Argentína és Brazília. Így őket elsősorban áttételesen, e dél-amerikai országokon keresztül érinti a kínai kapcsolat; mind emellett komoly jelentősége van annak, hogy úgy tűnik, Tajvan utolsó dél-amerikai bástyája, Paraguay is „behódol” a világgazdasági realitásoknak, így Dél-Amerika hamarosan egységesen kiáll az egy-Kína elv mellett.

A Kínához fűződő viszony jellegében, dinamikájában és intenzitásában ugyan komoly diverzitást mutatnak az egyes latin-amerikai országok, a disszertációban feldolgozott esettanulmányok mégis azt bizonyítják: az ezredforduló óta az egyes latin-amerikai államok külpolitikája, külgazdasági stratégiája alakításában mind fontosabb szempont a Kínai Népköztársaság. Latin-Amerika államai – minden alrégióban – felismerni látszanak a Kína jelentette új lehetőségeket és kihívásokat, megkezdték ezek feltárását, valamint az erre irányuló válaszstratégia kidolgozását.

D) Kína megjelenése a hagyományos külkapcsolati rendszer közel egy évtizedes lassú átalakulási folyamatában találta Latin-Amerika államait; a hagyományos partnerek visszafogottabb jelenléte mellett korábbi (Japán), valamint jövőbeli potenciális (India) ázsiai partnerekkel kiegészülve Kína új pólust jelenthet, elsősorban – az amúgy is diverzifikáltabb külkapcsolatokkal bíró – Dél-Amerika számára. Peking latin-amerikai szerepvállalásának fontos szerepe van a térség más régiókhöz való viszonyának alakulására; egyfelől „hagyományos” partnereihez (Egyesült Államok, Európai Unió), másfelől pedig általában Ázsiához fűződő kapcsolatait is alakítja a kínai reláció.

A kínai kapcsolat erősödése időben egybeesik egyfelől az „északi kolosszussal” való kapcsolatok lassú erodálásával, másfelől az uniós szerepvállalásban és segítségben való hit és lelkesedés kifulladásával. Politikai téren ezt egyfelől a magas szintű találkozók ritkulása, másfelől a mind gyakoribb „konfliktusos ügyek” jelzik.⁷ Gazdasági kapcsolatokban a – szinte minden latin-amerikai alrégióban jelentkező – csökkenő vagy stagnáló piaci részesedés mellett a befektetések visszaszorulása tapasztalható az elmúlt években – főként az EU részéről. A több évtizedes múltra visszatekintő intézményi keretek Latin-Amerika és az Egyesült Államok, illetve Latin-Amerika és az Unió között mintha „berozsdásodtak” volna, az ezredforduló óta szembetűnő a bilaterális kapcsolatok (párbeszéd, szabadkereskedelmi megállapodás) előtérbe kerülése. Az Egyesült Államok Peru, Kolumbia és Chile mellett Brazíliával igyekszik szorosabbra fűzni a kétoldalú kapcsolatokat, míg az Unió Chile és Mexikó mellett szintén Brazília felé fordul. Ez egyfelől Brazília regionális vezető szerepének, másfelől etanoliparának, környezeti hatalmiságának köszönhető.

Ázsiával összefüggésben fontos hangsúlyozni, hogy Kína megjelenése Latin-Amerikában a „második próbálkozás” a térségben – Japán után. A szigetország II. világháború utáni gazdasági modernizációjának nyersanyagszállítói – részben – latin-amerikai országok

⁷ Az USA esetében globálisan az iraki háború megindítása, a Nemzetközi Büntetőbíróságtól és a kiotói egyezménytől való távol maradás, regionális szinten a migrációs- és droppolitika; az EU esetében Venezuela és Kuba uniós politikai konfliktusai mellett a mezőgazdasági kapcsolatok terhelik a viszonyt, illetve szintén a migráció jelent kihívást.

voltak. A japán érdeklődés és kapcsolat a nyolcvanas években visszaesett, és – a korábbi évtizedekhez hasonló formában – azóta sem épült vissza. A „nyersanyagért készterméket” minta tehát már a japán relációban is érvényes volt, szintén hasonlóság, hogy Japán már akkor szinte kivétel nélkül ugyanazon latin-amerikai országokkal épített ki szoros kapcsolatokat, mint Kína az elmúlt években. Fontos, és feltehetően a kínai–latin-amerikai kapcsolatok jövőjét is meghatározó különbség ugyanakkor, hogy míg Japán az 1950-1960-as években egyértelműen Washington „biztonsági ernyője” alá tartozott, így Latin-Amerika-politikájában csak csekély mértékben térhetett el az USA diktálta irányvonalától (és ezt is csak az 1980-as években merte megtenni), Kína ma ennél jóval önállóbb szereplő. Ily módon a Kínai Népköztársaság „valóban” új partnert, új pólust jelent a latin-amerikai országok számára, nem csak „szigorúan ellenőrzött” relációt az USA egy alapvető szövetségesével. Mindemellett – területi nagyságából, lakosságából és gazdasági potenciáljából fakadóan – Kína nyersanyag-, élelmiszer- és energiaszükséglete, ebből következően pedig a biregionális kereskedelmi kapcsolatok íve is várhatóan „tovább tart” majd, mint Japáné. Kína térnyerése tehát egyfelől „ráépülhetett” egy korábbi „japán tapasztalatra”, másfelől átstrukturálta az ázsiai–latin-amerikai kapcsolatrendszerét. A kínai jelenlét úgy tűnik, új lendületet adott más ázsiai országoknak (pl. Japánnak, Koreának) is latin-amerikai pozícióik építéséhez, erősítéséhez, vagyis a belső ázsiai folyamatok, a Kínához igazodás kivételül a latin-amerikai kapcsolatokra. Emellett a világgazdasági folyamatok olyan új szereplők felbukkanását is hozták Latin-Amerikában, mint India – mely állam a régióban elsősorban Brazíliára és Mexikóra koncentrál. Ily módon a következő évtizedekben az ázsiai–latin-amerikai kapcsolatok új tartalmat és perspektívát nyerhetnek; szélesebb ázsiai „partnerkörrel” mélyebb kapcsolatok épülhetnek ki. Egyelőre szó sincs arról, hogy Ázsia az Egyesült Államokhoz hasonló súllyal bíró külső partner lenne Latin-Amerika számára, ugyanakkor egyes országok, ország csoportok (pl. Andok közösség, Argentína, Costa Rica, Chile) esetén Európa kereskedelmi szerepvállalását megközelítik, vagy akár meg is haladják az ázsiai országok. A jelenlegi tendenciák folytatódása esetén elképzelhető, hogy a következő évtizedek folyamán Ázsia „fel nő” a hagyományos partnerek sorába – legalább is a kereskedelmi kapcsolatokat illetően. Politikai szempontból a Kína-vezérelt ázsiai jelenlét hosszabb távon szintén új perspektívákat nyithat a latin-amerikai országok és általában a régió számára. A Dél-Dél együttműködés már ma is kiemelt tengelyét adja a kínai–brazil, illetve az intézményesített indiai–brazil–dél-afrikai együttműködés. Brazília (és mellette Mexikó) jelenléte, aktív részvétele a G5, G20 fórumokon beemelheti Latin-Amerikát a világpolitikai folyamatok alakításába.

Az Ázsia és Latin-Amerika közötti kapcsolatok esetén hangsúlyoznunk kell, hogy az mindkét térség oldaláról csupán néhány országra koncentrálódik. Ennek ellenére fontos mérföldkő az egyelőre szerény eredményeket felmutató, de általános intézményi keretet nyújtó, 2001 óta működő Kelet-Ázsia–Latin-Amerika Együttműködési Fórum, amely a triádon kívüli kevés interregionális képződmények egyike. Ezen túl az Ázsia és Latin-Amerika közötti interregionális kapcsolatrendszer dinamikus bővülését láthattuk az elmúlt években, a két régió közötti szabadkereskedelmi megállapodás „dömping” a kereskedelmi kapcsolatok elsődlegességét, illetve a két térség „egymásra tekintését” bizonyítja, ezen túl pedig azt jelzi, hogy intézményi szinten a bilaterális kapcsolatoké az elsőbbség.

Az Ázsia és Latin-Amerika közötti biregionális kapcsolatok korlátait – a földrajzi távolság és a fejletlen infrastruktúra (főként latin-amerikai oldalon) mellett – nem utolsósorban a hagyományos szereplők, és közöttük is az Egyesült Államok „súlyos” pozíciója jelenti. Az említett szereplők, vagyis a latin-amerikai országok és Kína, valamint a többi érintett ázsiai állam számára is elsődleges a Washingtonnal fenntartott harmonikus viszony, az amerikai piacon való „pozíciótartás”. Összességében Kína latin-amerikai jelenlétét harmadik szereplőként az Egyesült Államok befolyásolja a legjelentősebb mértékben; Kína jelenléte azonban az ázsiai–latin-amerikai viszonyrendszert formálja a legerősebben. Az európai–latin-amerikai kapcsolatok ebből a szempontból a „legönjáróbbak”, alakulásukat Kína, mint dinamikus fejlődő világgazdasági és kereskedelmi szereplő befolyásolja ugyan, de nem formálja, nem szab korlátot alakulásuknak.

E) A KNK erősödő gazdasági és azt kísérő politikai jelenléte Latin-Amerikában a latin-amerikai régió belüli integrációt is befolyásolja és alakítja, az eddigi tendenciák szerint várhatóan segíteni fogja Dél-Amerika belső, illetve Mexikó és Közép-Amerika északi integrációját. A Latin-Amerika fogalom „oldódását”, a sohasem volt egység – legalább kettőbe – bontását már a kilencvenes években több szerző jelezte. Míg a NAFTA-val, majd a CAFTA-DR-rel (*Közép-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény – a Dominikai Köztársasággal, Central American Free Trade Agreement – Dominican Republic*) Mexikó és Közép-Amerika nagy része intézményesítette az Egyesült Államokhoz való „tapadást”; Dél-Amerika – főleg az FTAA (*Összamerikai Szabadkereskedelmi Övezet, Free Trade Area of the Americas*) tárgyalások elakadását követően – mind határozottabban válik le egyfelől az USA gazdaságáról, a Washington diktálta gazdaságpolitikáról, másfelől az Egyesült Államok külpolitikai irányvonaláról. Ez a folyamat már a kilencvenes években megkezdődött, távolról sem oka tehát a kínai jelenlét, ugyanakkor a Pekinghez fűződő mind erősebb dél-amerikai kapcsolatok ugyanebbe az irányba hatnak.

A dél-amerikai integráció, a Brazília vezette UNASUR (*Dél-Amerikai Nemzetek Uniója, Unión de Naciones Suramericanas*) jövője egyelőre bizonytalan, annak ellenére, hogy az első intézményi keretek létrejöttek. Az integráció kiemelt témái az infrastruktúra és az energetikai együttműködés – e dimenziók a dél-amerikai regionalizmus Szén- és Acélközösségeként is felfoghatóak. Kínának ugyan az integráció mélyítésére közvetlen hatása nincsen, külső szereplőként a latin-amerikai infrastruktúra fejlesztését célzó beruházásokkal és energiaipari érdekeltségeivel ösztönzi a dél-amerikai összefogás legfőbb dimenzióit. Mindemellett a kínai jelenlét Brazíliára, Argentínára, Chilére és Perura gyakorolt hatása a belső kereskedelem fellendítésével befolyásolhatja a dél-amerikai szubkontinens összefogását. A hatvanas években indult latin-amerikai integráció örök problémája a szűk belső piac, illetve a résztvevő gazdaságok kompetitív jellege. A fent említett államok Kínával folytatott kereskedelméből befolyó többletforrások segíthetik a középosztály szélesítését, a vásárlóerő növelését, illetve az érintett országok feldolgozóiparának modernizálását. Ily módon erősödhet a dél-amerikai munkamegosztás „nagyok” és „kicsik” között.

Dél-Amerika számára a hagyományos partnerek háttérbe szorulása, a szubkontinens összefogását prioritásként kezelő elnökök hatalomra jutása, a kilencvenes éveket meghatározó neoliberális gazdaságpolitikában való csalódottság és az azt övező erősödő szkepszis mellett Kína (és India) mint a nemzetközi erőteret többszögesítő partner megjelenése is fontos tényező abban, hogy a következő évtizedekben teljesüljön a régi álom: a szubkontinens önálló nemzetközi tényezőként jelenhessen meg a világpolitikában és a világgazdaságban. Mindez különös jelentőséget kap annak fényében, hogy a nemzetközi kapcsolatok jövőjének új rétegét jelentheti az új regionalizmus építményei közötti interregionális kapcsolatháló.

F) További kutatási területek. A dolgozat felvázolja azon belső latin-amerikai törésvonalakat, amelyek mentén az ezredfordulótól mind határozottabb kínai jelenlét hat. Ennek a képnek az árnyalása, az egyes ország csoportokon belül kiütöző minták és jellegzetességek feltárása további kutatás feladata. Ezek közül különös jelentőségű – a területi okok miatt a dolgozatban nem szereplő – Kuba. A karibi szigetország példája, Kínához fűződő viszonya eltérő történelmi fejlődése, sajátos politikai és gazdasági rendszere, speciális nemzetközi helyzete okán nehezen illeszthető Latin-Amerika többi részéhez, avagy a latin-amerikai rendszerbe. Mindemellett a kínai–kubai reláció feldolgozása rendkívüli adalék lehetne Kína és Latin-Amerika kapcsolatrendszeréhez. Szintén a további kutatási területek között szerepel India és Latin-Amerika viszonyrendszere, esetleg azzal összefüggésben a Kína–India–Brazília viszony kibontása, feltérképezése.

4. Főbb hivatkozások

Könyvek, folyóiratcikkek, tanulmányok:

- ALTEMANI, Henrique [2006]: China-Brasil: perspectivas de cooperación Sur-Sur. In: *Nueva Sociedad*. Forrás: http://www.nuso.org/upload/articulos/3357_1.pdf Letöltés dátuma: 2008. május 11.
- AMADOR, Roberto González [2007]: El éxito económico de China cuestiona la estrategia seguida en México por 20 años. In: *La Jornada*. Forrás: <http://www.jornada.unam.mx/2007/11/11/1...ticle=029n1eco> Letöltés dátuma: 2008. április 15.
- ANOCHEA, Diego Sánchez [2006]: *El impacto de China en América Latina: oportunidad o amenaza?* Real Instituto Elcano. Forrás: <http://www.realinstitutoelcano.org/analisis/1075.asp> Letöltés dátuma: 2007. november 13.
- ANDERLE, Ádám [1998]: *Latin-Amerika története*. Pannonica kiadó.
- ANDERLE, Ádám [2004]: *Kuba története*. Accord kiadó.
- ANCELOVICI, Marcos – McCaffrey, Sara Jane [2007]: *From NAFTA to China? Production Shifts and the Future of Regionalization*. Forrás: www.allacademic.com Letöltés dátuma: 2008. május 16.
- BAJPAEE, Chietigj [2005]: Chinese energy strategy in Latin America. In: *China Brief*, 14. sz. június 21.
- BASSA, Zoltán – BUZÁS, Sándor – LUDVIG, Zuzsa – MAJOROS, Pál – SZÉKELY-DOBY, András – SZIGETVÁRI, Tamás [2004]: *Világgazdasági régiók*. Perfekt, Budapest.
- BERRÍOS, Rubén [2001]: Japan's Economic Presence in Latin America. In: *Latin American Politics and Society*. 2. sz. pp. 147–162.
- BIJIAN, Zheng [2005]: China's „Peaceful Rise” to Great-Power Status. In: *Foreign Affairs*, 5. sz. pp. 18–24.
- BLÁZQUEZ, Jorge – LIDOY, Javier Rodríguez – SANTISO, Javier [2004]: *Angel or Devil? Chinese Trade Impact on Latin American Emerging Markets*. Forrás: <http://www.oecd.org/dataoecd> Letöltés dátuma: 2006. május 19.
- BRESLIN, Shaun – HIGGOTT, Richard [2000]: Studying Regions: Learning from the Old, Constructing the New. In: *New Political Economy*. V. évf. 3. sz. pp. 333–352.
- BULMER-THOMAS, Victor [1994]: *The Economic History of Latin-America since Independence*. Cambridge University Press.
- CARDOZO, Gustavo [2001]: *Política exterior china en la Post Guerra Fría: Desafíos y realidades frente a América Latina y el Caribe (1990-2000)*. Centro Argentino de Estudios Internacionales, Working paper, No. 1. Forrás: <http://www.caei.com.ar/es/programas/asia/pechina.pdf> Letöltés dátuma: 2007. november 13.
- CEFP [2005]: *México-China: Relaciones desiguales, retos y oportunidades para México*. Centro de Estudios de las Finanzas Públicas. Forrás: <http://www.cefp.gob.mx/intr/edocumentos/pdf/cefp/cefp0572005.pdf> Letöltés dátuma: 2008. április 20.
- CEPAL [1998]: *Foreign Direct Investment in Latin America and the Caribbean*, Press conference, december 10. Forrás: www.cepal.org Letöltés dátuma: 2006. július 9.
- CEPAL [2001]: *Foreign Direct Investment in Latin America and the Caribbean*, 2000 Report. Forrás: http://www.eclac.cl/publicaciones/xml/0/6540/lcg2125i_1.pdf Letöltés dátuma: 2006. május 12.
- CEPAL [2005]: *Latin America and the Caribbean in the World Economy, 2004–2005*. Forrás: http://www.eclac.org/publicaciones/xml/0/22470/PANI_Cap_V_Eng.pdf Letöltés dátuma: 2007. május 19.
- CEPAL [2006a]: *Preliminary Overview of the Economies of Latin America and the Caribbean, 2006*. Forrás: http://www.eclac.org/publicaciones/xml/3/27543/lcg2327_i_chapterI_Introduction.pdf Letöltés dátuma: 2007. május 19.
- CEPAL [2006b]: *Latin America and the Caribbean in the World Economy; 2005–2006*. Forrás: <http://www.cepal.org/publicaciones/xml/0/26620/PII-2006-web.pdf> Letöltés dátuma: 2007. május 19.
- CEPAL [2006c]: *Foreign Investment in Latin America and the Caribbean, 2006*. Forrás: <http://www.eclac.org/publicaciones/xml/4/28394/lcg2336i.pdf> Letöltés dátuma: 2007. május 19.
- CEPAL [2007a]: *La inversión extranjera en América Latina y el Caribe. 2006*. Santiago de Chile.
- CEPAL [2007b]: *Panorama de la Inserción Internacional de América Latina y el Caribe 2006. Tendencias 2007*. Santiago de Chile.
- CEPAL [2007c]: *Oportunidades en la relación económica y comercial entre China y México*. Grupo San Jorge, México.
- CESARIN, Sergio – Moneta, Carlos (szerk.) [2005]: *China y América Latina – Nuevos enfoques sobre cooperación y desarrollo. ¿Una segunda ruta de la seda?* Proyecto BID-INTAL.
- CHANTASASAWAT, Busakorn [2004]: *Foreign Direct Investment in East Asia and Latin America. Is there a People's Republic of China Effect?* LAEBA Working Paper, No. 28.
- CHENG, Joseph Y. S. [2006]: Latin America in China's Contemporary Foreign Policy. In: *Journal of Contemporary Asia*, 4. sz. pp. 500–528.

- CORNELLY, Marisela – CORNEJO, Bustamante Romer [1992]: *China-América Latina – Génesis y desarrollo de sus relaciones*. Colegio de México, Centro de Estudios de Asia y Africa.
- CRAVINO, Javier – LEDERMAN, Daniel – OLARREGA, Marcelo [2007]: *Foreign Direct Investment in Latin America during the Emergence of China and India: Stylized Facts*. World Bank Policy Research Working Paper, Forrás: www.econ.worldbank.org Letöltés dátuma: 2007. december 10.
- DE CASTRO, Antonio Barros [2008]: From semi-stagnation to growth in a sino-centric market. In: *Brazilian Journal of Political Economy*, 1. sz. pp. 3–27.
- DE LOMBAERDE, Philippe (szerk.) [2007]: *Multilateralism, Regionalism and Bilateralism in Trade and Investment*. Springer, Dordrecht.
- DOMÍNGUEZ, Jorge I. [2006]: *China's Relations with Latin America: Shared Gains, Assymetric Hopes*. Inter-American Dialogue, Working paper.
Forrás: http://www.wcfia.harvard.edu/sites/default/files/1088_jid_chinarelations.pdf Letöltés dátuma: 2007. május 19.
- DOSCH, Jörn [2005]: South East Asia and Latin America: A Case of Peripheral Interregionalism. In: Jörg Faust – Manfred Mols – Won-Ho Kim (szerk.) [2005], pp. 183–197.
- DUMBAGH, Kerry – SULLIVAN, Mark P. [2005]: *China's growing interest in Latin America*. CRS Report for Congress. Forrás: <http://fpc.state.gov> Letöltés dátuma: 2007. május 19.
- DUSSEL PETERS, Enrique – DONG, Liu Xue [2004]: *Oportunidades y Retos Económicos de China para México y Centroamérica*. CEPAL, Santiago de Chile.
- DUSSEL PETERS, Enrique [2006]: *What does China's Integration to the World Market Mean for Latin America? The Mexican Case*. Forrás: www.dusselpeters.com Letöltés ideje: 2008. március 20.
- EBEL, Robert E. [2005]: *China's Energy Future. The Middle Kingdom Seeks its Place in the Sun*. CSIS Significant Issues Series, Washington D.C.
- ERIKSON, Daniel P. – CHEN, Janice [2007]: China, Taiwan and the Battle for Latin America. In: *The Fletcher Forum of World Affairs*. 2. sz. pp. 69–82.
- ESCAP [2000]: *Interregional Cooperation in Trade and Investment: Asia-Latin America*. United Nations.
Forrás: http://www.unescap.org/tid/publication/chap5_2069.pdf Letöltés dátuma: 2008. január 17.
- FAUST, Jörg [2004]: Latin America, Chile and East Asia: Policy-Networks and Successful Diversification. In: *Journal of Latin American Studies*. 4. sz. pp. 743–770.
- FAUST, Jörg – MOLS, Manfred [2005]: Latin America and East Asia: Defining the Research Agenda. In: FAUST – MOLS – KIM (szerk.) [2005], pp. 1–15.
- FILHO, Severino Cabral Becerra [2005]: Brasil y China: relaciones de cooperación en el siglo XXI. In: Cesarin, Sergio – Moneta, Carlos (szerk.) [2005], pp. 269–276.
- FINQUELIEVICH, Susana [2004]: Las TIC en la cooperación Sur – Sur: India y el Mercosur. Universidad de Buenos Aires. Forrás: www.littec.ungs.edu.ar Letöltés dátuma: 2008. április 15.
- FREEMAN, Duncan – JENKINS, Rhys – HOLSLAG, Jonathan [2007]: *Chinese Resources and Energy Policy in Latin America*. Report for the Development Committee of the European Parliament. Brüsszel, március 19.
- GARNER, William R. [1968]: The Sino-Soviet Ideological Struggle in Latin America. In: *Journal of Inter-American Studies*, 2. sz. pp. 244–255.
- GSER [2004]: *Regional Focus: A Realistic Look at Latin American and Chinese Trade Relations*. Goldman Sachs Economic Research december 3., Issue No. 04/23.
- GUDYNAS, Eduardo [2006]: *El camino de la Integración Sudamericana*. p. 2.
Forrás: <http://www.comunidadsudamericana.com/analisis/CumbreSudamericanaClaesCeades.pdf> Letöltés dátuma: 2007. június 12.
- GUPTA, Surojit [2007]: *India, Brazil seek to build strategic relationship*. 2007. június 4. Forrás: <http://www.reuters.com/article/latestCrisis/idUSSP307765> Letöltés dátuma: 2008. március 19.
- GUTIÉRREZ, Hernán [2001]: Chile y Japón: hacia una nueva asociación estratégica. In: *Diplomacia*. július-szeptember. pp. 117 – 130.
- HAKIM, Peter [2006]: Is Washington Losing Latin America? In: *Foreign Affairs*, 1. sz. pp. 39–53.
- HALPERIN, Ernst [1967]: Peking and the Latin American Communists. In: *The China Quarterly*, 1. sz. pp. 111–125.
- HARRIS, Jerry [2005]: Emerging Third World Powers: China, India and Brazil. In: *Race and Class*. 3. sz. pp. 7–27.
- HAWKSLEY, Humphrey [2006]: *Chinese influence in Brazil worried US*. április 3. Forrás: BBC News.
- HÄNGGI, Heiner [2000]: Interregionalism: empirical and theoretical perspectives. Paper presented for the workshop „Dollars, Democracy and Trade: External Influence on Economic Integration in the Americas”, Los Angeles.
- HÄNGGI, Heiner – ROLOFF, Ralf – RÜLAND, Jürgen (szerk.) [2006]: Interregionalism: A new phenomenon in international relations. In: Hänggi – Roloff – Rüländ (szerk.) [2006], pp. 3–15.
- HÄNGGI, Heiner – ROLOFF, Ralf – RÜLAND, Jürgen (szerk.) [2006]: *Interregionalism and International Relations*. Routledge, New York.

- HERRERO, Alicia García – SANTABÁRBARA, Daniel [2004]: *Does China Have an Impact on Foreign Direct Investment to Latin America?* LAEBA Working Paper, No. 31.
- HETTNE, Björn [2004]: *Interregionalism and World Order*. Paper presented to the Fifth Pan-European International Relations Conference. Hága, 2004. szeptember 9–11.
- HETTNE, Björn [2005]: Beyond the 'New' regionalism. In: *New Political Economy*, X. évf. 4. sz. pp. 543–571.
- HOSONO, Akio – NISHIJIMA, Shoji [2003]: *Prospects for Closer Economic Relations between Latin America and Asia*. RIEB Discussion Paper Series, 121. sz.
 Forrás: <http://ideas.repec.org/p/kob/dpaper/121.html> Letöltés dátuma: 2008. március 9.
- IADB [2004]: *The Emergence of China: Opportunities and Challenges for Latin America and the Caribbean*.
 Forrás: http://ctrc.sice.oas.org/trc/Articles/IDB_China.pdf Letöltés dátuma: 2006. július 5.
- INOTAI, András [1994]: Az új regionalizmus a világgazdaságban. In: *Külgazdaság*, XXXVIII. évf. 1. sz. pp. 28–44.
- IPES [2002]: *Beyond Borders – New Regionalism in Latin-America*.
 Forrás: http://www.iadb.org/res/publications/pubfiles/pubB-2002E_732.pdf Letöltés dátuma: 2005. november 13.
- JENKINS, Rhys – DUSSEL PETERS, Enrique [2006]: *The Impact of China on Latin America and the Caribbean*. Institute of Development Studies.
 Forrás: <http://www.ids.ac.uk/ids/global/AsianDriverpdfs/DFIDAgendaPaperIII.pdf> Letöltés dátuma: 2007. január 8.
- JOHNSON, Cecil [1970]: *Communist China and Latin America. 1959–1967*. Columbia University Press.
- JORDÁN, Gyula [1999]: *Kína története*. Aula, Budapest, 1999.
- JORDÁN, Gyula – TÁLAS, Barna [2005]: *Kína a modernizáció útján a XIX-XX. században*. Napvilág kiadó, Budapest.
- JUBANY, Florencia – POON, Daniel [2006]: *Recent Chinese Engagement in Latin America and the Caribbean: A Canadian Perspective*. Research Report.
 Forrás: http://www.focal.ca/pdf/china_latam.pdf Letöltés dátuma: 2007. január 8.
- KENNY, Alejandro [2006]: China's Presence in Latin America: A View on Security from the Southern Cone. In: *Military Review*, szeptember–október.
- KIM, Won-Ho [2007]: *The economic challenges and opportunities for East Asia–Latin America Cooperation. Review and Recommendations*. Korea Institute for International Economic Policy. Forrás: www.kiep.go.kr
 Letöltés dátuma: 2008. március 19.
- KOLLÁR, Zoltán [1996]: *Dél Keresztye alatt. Latin-Amerika latinamerikanizálódása*. Budapest.
- KURLANTZICK, Joshua [2008]: China's Growing Influence on Southeast Asia. In: Roett, Riordan – Paz, Guadalupe (szerk.) [2008], pp. 193–213.
- KWAK, Jae-Sung [1997]: *Changing Relationship between Asia and Latin America. Redefining the Pacific Rim*.
 Forrás: <http://www.ajlas.org/v2006/paper/1998vol11no204.pdf> Letöltés dátuma: 2008. április 15.
- LEI, Liao [2006]: *China, Latin America forge closer links for win-win end*.
 Forrás: www.chinese-embassy.org.uk/eng/z/Features/t274353.htm Letöltés dátuma: 2007. november 13.
- LEÓN-MANRÍQUEZ, José Luis [2006]: China-América Latina: una relación económica diferenciada. In: *Nueva Sociedad*. 203. sz. Forrás: http://www.nuso.org/upload/articulos/3349_1.pdf Letöltés dátuma: 2007. november 13.
- LI, He [1991]: *Sino-Latin American Economic Relations*. Praeger Publishers, New York.
- LIN, Justin Yifu [2004]: *The People's Republic of China's Future Development and Economic Relations with Asia and Latin America*, LAEBA Working Paper No. 21.
 Forrás: http://www.iadb.org/laeba/downloads/WP_21_2004.pdf Letöltés dátuma: 2006. július 5.
- LOSER, Claudio [2005]: *China's Rising Economic Presence in Latin America*. Inter-American Dialogue. Forrás: <http://www.uscc.gov/hearings/2005hearings> Letöltés dátuma: 2006. május 19.
- LOW, Linda [2006]: The Forum for East Asia – Latin America Cooperation (FEALAC). Embryonic interregionalism. In: Hänggi – Roloff – Rüländ (szerk.) [2006], pp. 85 – 97.
- MALIK, Mohan [2006]: *China's Growing Involvement in Latin America*. június 12. Forrás: www.uyghuramerican.org Letöltés dátuma: 2008. január 19.
- MEDEIROS, Evan S. – FRAVEL, M. Taylor [2003]: China's New Diplomacy. In: *Foreign Affairs*, 6. sz. pp. 22–35.
- MOLS, Manfred [2005]: Latin America and East Asia: Between Bilateralism and Interregionalism. In: FAUST – MOLS – KIM (szerk.) [2005], pp. 197–213.
- MORA, Frank O. [1997]: The People's Republic of China and Latin America: from Indifference to Engagement. In: *Asian Affairs: An American Review*, 1. sz. pp. 35–52.
- MORA, Frank O. [1999]: Sino-Latin American Relations: Sources and Consequences, 1977–1997. In: *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*. 2. sz. pp. 91–117.
- MORENO, Luis Alberto [2005]: *Enhancing the Partnership between Latin America, the Caribbean and Japan*.
www.iadb.org Letöltés dátuma: 2008. március 19.

- MORTON, Michelle [2007]: *Latin America from the Asian perspective*. 2007. november 16. <http://www.as-coa.org> Letöltés ideje: 2008. március 19.
- MORTON, Michelle [2008]: *Asia-Latin America Trade Update: APEC Peru Year*. Forrás: <http://www.americas-society.org/article.php?id=894> Letöltés dátuma: 2008. április 9.
- OLIVA, Carla Verónica [2005a]: Inversiones en América Latina: la inserción regional de China. In: CESARIN – MONETA (szerk.) [2005], pp. 203–235.
- ORTUTAY, L. Gyula [2006]: Bolívar kardja járja be Latin-Amerikát. In: *Európai Tükör*. 7–8. sz. pp. 16–29.
- PALACIOS, Luisa [2008]: Latin America as China's Energy Supplier. In: ROETT – PAZ (szerk.) [2008]: pp. 170–193.
- PAZ, Gonzalo [2006]: Rising China's 'Offensive' in Latin America and the US Reaction. In: *Asian Perspective*, 4. sz. pp. 95–112.
- PAZ, Gonzalo – KOZLOFF, Nikolas [2007]: *In South America, China and the US Battle it out*. február 10. Forrás: www.zmag.org. Letöltés dátuma: 2008. január 19.
- RAMIREZ, Luis [2006]: *US Watching China's Growing Influence in Latin America*. április 19. Forrás: www.voanews.com. Letöltés dátuma: 2008. február 27.
- RATLIFF, William E. [1972]: Communist China and Latin America, 1949–1972. In: *Asian Survey*, 10. sz. pp. 217–234.
- RATLIFF, William E. [1969]: Chinese Communist Cultural Diplomacy toward Latin America, 1949–1960. In: *The Hispanic American Historical Review*, 1969. 1. sz. pp. 53–79.
- REISS, Stefanie [2000]: *Discovery of the Terra Incognita: Five Decades of Chinese Foreign Policy towards Latin America*. University of Mainz, Germany, Working Paper No. 2.
Forrás: <http://www.asiayargentina.com/pdf/218-discovery.pdf> Letöltés dátuma: 2006. március 9.
- REISS, Stefanie [2001]: *La década del dragón – La diplomacia de China Popular con respecto a América Latina desde 1989*. Institute of Political Science, University of Mainz, Germany, Working Paper No. 3.
Forrás: <http://www.colombiainternacional.org/Doc%20PDF/AP-DecadaDragon.pdf> Letöltés dátuma: 2006. március 9.
- RIOS-MORALES, Ruth – BRENNAN, Louis [2006]: *The Emergence of China as Source of FDI Flows to Latin America*. Paper presented at the annual conference of the Academy of International Business (United Kingdom Chapter), Manchester, 7–8 April.
- ROETT, Riordan – PAZ, Guadalupe (szerk.) [2008]: *China's Expansion into the Western Hemisphere. Implications for Latin America and the United States*. Brookings Institution Press, Washington.
- ROSALES, Osvaldo – KUWAYAMA, Mikio [2007]: *América Latina y China e India: hacia una nueva alianza de comercio e inversion*. CEPAL, División de Comercio Internacional e Integración.
- ROUXEL, Mario Artaza [2001]: El foro de cooperación América Latina-Asia del Este. In: *Diplomacia*, július-szeptember. pp. 27–35.
- RÜLAND, Jürgen [2002]: *Interregionalism in International Relations*. Forrás: <http://www.politik.uni-freiburg.de/pdf/InterregSum.pdf> Letöltés dátuma: 2006. május 18.
- SANTISO, Javier [2006]: Realismo Magico? China e India en América Latina y África. In: *Economía Exterior*, 38. sz. pp. 59–69.
- SCHULZ, Michael – SÖDERBAUM, Frederik – ÖJENDAL, Joakim (szerk.) [2001]: *Regionalization in a Globalizing World. A Comparative Perspective on Forms, Actors and Processes*. Zed Books, London.
- SHIXUE, Jiang [2001]: *Sino-Latin American Relations: Retrospects and Prospects*. Research Center on Development and International Relations (DIR). Working Paper No. 98.
- SHIXUE, Jiang [2006]: Una mirada china a las relaciones con América Latina. In: *Nueva Sociedad*. 203. sz. Forrás: http://www.nuso.org/upload/articulos/3351_2.pdf Letöltés dátuma: 2007. július 9.
- SKIRA, Meghan [2007]: *China and Latin America: A Match Made in Heaven or Dependency Reloaded?* University of Rhode Island. Forrás: <http://digitalcommons.uri.edu/srhonorsprog/37/> Letöltés dátuma: 2007. november 13.
- SMITH, Peter – HORISAKA, Kotaro – NISHIJIMA, Shoji (szerk.) [2003]: *East Asia and Latin America – The Unlikely Alliance*. Rowman and Littlefield Publishers, Oxford.
- SONG, Weiqing [2007]: *Regionalisation, inter-regional cooperation and global governance*. Original Paper, Springer-Verlag. Forrás: <http://econpapers.repec.org> Letöltés dátuma: 2007. november 15.
- STALLINGS, Barbara – SZÉKELY, Gabriel [1993]: *Japón, los Estados Unidos y América Latina – Hacia una relación trilateral en el hemisfero occidental?* MacMillan Press, Hampshire.
- STALLINGS, Barbara [2008]: The US-China-Latin America Triangle: Implications for the Future. In: ROETT – PAZ (szerk.) [2008], pp. 239–261.
- SZILÁGYI, István [2006]: *Portugália és Spanyolország – Történelem és politika a 20. században*. Veszprém.
- TAMAMES, Ramón [2007]: *El siglo de China – de Mao a promera potencia mundial*. Planeta, Barcelona.
- TÁLAS, Barna [2006]: Kína – a 21. század hiperhatalma. In: *Külügyi Szemle*, 1–2. szám. pp. 16–71.
- TOKATLIAN, Juan Gabriel [2007]: América Latina, China y Estados Unidos. Un triangulo promisorio. In: *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*. 78. sz. pp. 187–195. Forrás: www.cidob.org

- TORRES ZAPATA, Nelson [2001]: *Las relaciones de América Latina con la cuenca del Pacífico*.
 Forrás: <http://www.afese.com/img/revistas/revista40/artNelsonTorres.pdf> Letöltés dátuma: 2008. március 19.
- TRINH, Silja Voss – DYCK, Steffen [2006]: *China's commodity hunger – Implications for Africa and Latin America*. Forrás: <http://www.dbresearch.com> Letöltés dátuma: 2007. május 8.
- VAN LANGENHOVE, Luk – COSTEA, Ana Cristina [2005]: *Inter-regionalism and the Future of Multiregionalism*. UNU-CRIS Occasional Papers, 2005/13.
 Forrás: <http://www.cris.unu.edu/admin/documents/20051021104058.O-2005-13.pdf> Letöltés dátuma: 2006. május 18.
- VILLAFANE, López [2005]: *The Dragon in Aztec Lands*. Roberts Centre for Canadian Studies.
 Forrás: http://www.yorku.ca/roberts/projects/wto/seminars/can-mex/Lopez_Villafane.pdf Letöltés ideje: 2008. április 20.
- VILLALOBOS, Angel [2007]: La relación comercial de México con China. In: CEPAL [2007c], pp. 113–125.
- YU, George T. [1977]: China and the Third World. In: *Asian Survey*, 11. sz. pp. 1036–1048.
- WILHELMY, Manfred – MANN, Stefanie [2005]: Multilateral Co-operation between Latin America and East Asia. In: FAUST – MOLS – KIM (szerk.) [2005], pp. 29–45.
- WORDEN, Robert L. [1983]: China's Balancing Act: Cancún, the Third World, Latin America. In: *Asian Survey*, 5. sz. pp. 619–636.

Külügyminisztériumok, állami intézmények, követségek, nemzetközi szervezetek honlapjainak közleményei, sajtóanyagai:

- Chile KM [2006]: *Tratado de Libre Comercio China – Chile*. Chilei Külügyminisztérium.
 Forrás: http://www.direcon.cl/documentos/China2/Documento_Explicativo_China_Final_Agosto2006.pdf
 Letöltés dátuma: 2008. február 7.
- IADB [1998]: *Leaders from Japan, Latin America, urge closer ties*. július 8.
 Forrás: <http://www.iadb.org/exr/PRENSA/1998/cp17398e.htm> Letöltés dátuma: 2008. április 15.
- INDIA KM [2008]: 'Briefing by Secretary (West) Shri Nalin Surie on Rashtrapatiji's forthcoming state visit to Brazil, Mexico and Chile'. Indiai Külügyminisztériuma, sajtóközlemény. Forrás: <http://meaindia.nic.in/pressbriefing/2008/04/11pb01.htm> Letöltés dátuma: 2008. május 20.
- KNK [2006a]: *China, Venezuela sign 8 deals during Chavez's visit*. A KNK kormányának hivatalos honlapja. augusztus 24. Forrás: http://www.gov.cn/misc/2006-08/24/content_369470.htm Letöltés dátuma: 2007. október 10.
- KNK [2006b]: *China, Brazil pledge to boost strategic partnership*. A KNK kormányának hivatalos honlapja. augusztus 31. Forrás: http://www.gov.cn/english/2006-08/31/content_374925.htm Letöltés dátuma: 2008. január 20.
 Forrás: <http://english.cpcnews.cn/92274/6277765.html> Letöltés dátuma: 2007. november 10.
- KNK [2007a]: *Sino-Brazilian Trade Hits 12 bln in first half*. A KNK kormányának hivatalos honlapja.
 Forrás: http://www.gov.cn/english/chinatoday/2007-09/09/content_743793.htm Letöltés dátuma: 2007. november 10.
- KNK [2007b]: *China, Peru launch FTA talks*. A KNK kormányának hivatalos honlapja. szeptember 07.
 Forrás: http://www.gov.cn/english/2007-09/07/content_742541.htm Letöltés dátuma: 2008. január 20.
- KNK ARGENTÍN NAGYKÖVETSÉG [2004]: *Conversación entre el Presidente Hu Jintao y Su Homólogo Brasileño Lula*. november 13. Forrás: <http://ar.china-embassy.org/esp/xwdt/t170377.htm> Letöltés dátuma: 2008. május 19.
- KNK BRIT NAGYKÖVETSÉG [2006]: *China, Latin America forge closer links for win-win end*. szeptember 29.
 Forrás: www.chinese-embassy.org.uk/eng/zt/Features/t274353.htm Letöltés dátuma: 2007. január 25.
- KNK KOLUMBIAI NAGYKÖVETSÉG [2006]: *Presidente boliviano electo inicia su visita a China*. január 8.
 Forrás: <http://co.china-embassy.org/esp/sghd/t230064.htm> Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- KNK ÚJ-ZÉLANDI NAGYKÖVETSÉG [2003]: *President Jiang Zemin held talks with Fidel Castro*. február 27.
 Forrás: <http://chinaembassy.org.nz/eng/wjb/zjzg/lmzs/gjlb/3488/3490/t17373.htm> Letöltés dátuma: 2007. szeptember 4.
- MEXIKÓ KM [2006]: *Concluye la segunda reunión de la comisión binacional México-China*. május 16. A Mexikói külügyminisztérium hivatalos honlapja.
 Forrás: http://www.sre.gob.mx/csocial/comunicados/2006/may/b_105.htm Letöltés dátuma: 2008. április 15.
- MOFA [2007]: *Joint Statement on the Entry into force of the Agreement between Japan and the Republic of Chile for a Strategic Economic Partnership*. A Japán Külügyminisztérium sajtóközleménye, szeptember 3.
 Forrás: <http://www.mofa.go.jp/region/latin/chile/joint0709-3.html> Letöltés dátuma: 2008. április 9.

Adatbázisok, statisztikák:

CEPAL [2006d]: *Statistical Yearbook for Latin America and the Caribbean*.

Forrás: http://www.eclac.org/publicaciones/xml/4/28074/LCG2332B_1.pdf Letöltés dátuma: 2007. május 2.

CEPAL SIGCI adatbázis. *Sistema Interactivo Gráfico de Datos de Comercio Internacional*. Forrás: www.eclac.org

Comunidad Andina [2007]: *El comercio exterior de bienes entre los países andinos y China. 1997–2006*. Documento estadístico. május 16.

Forrás: intranet.comunidadandina.org/Documentos/DEstadisticos/SGde182.doc Letöltés dátuma: 2008. július 20.

European Communities [2008]: *External and Intra-European Union Trade. Statistical Yearbook – Data 1958–2006*. Eurostat Statistical Books.

LAC Databook [2007] Forrás: <http://qesdb.usaid.gov/lac/docdownload.html> Letöltés dátuma: 2007. november 10.

The World Bank Group: *Povcal Net Database*.

Forrás: <http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet/jsp/index.jsp> Letöltés dátuma: 2007. május 2.

The World Bank Group: *World Development Indicators*.

Forrás: http://devdata.worldbank.org/wdi2005/Section1_1_1.htm Letöltés dátuma: 2007. május 2.

5. A témakörrel kapcsolatos saját publikációk

Könyvrészletek:

Az új regionalizmus Latin-Amerikában. In: Trautmann László (szerk.) [2006]: *In memoriam Kollár Zoltán*. Aula Kiadó, Budapest. pp. 94–124.

Latin-amerikai tendenciák és nemzetközi kockázataik. In: Deák Péter (szerk.) [2007]: *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Osiris kiadó, Budapest. pp. 463–472.

Mi lesz veled, Latin-Amerika? In: Horváth Jenő (szerk.) [2007]: *Új világrend – Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban*. Grotius könyvtár I. kötet. Budapest. pp. 157–171.

Az Ibériai-félszigettel, Latin-Amerikával és az ENSZ-szel foglalkozó szócikkek. In: Horváth Jenő (szerk.) [2005]: *Világpolitikai lexikon (1945-2005)*. Osiris kiadó, Budapest.

Folyóiratcikkek:

Latin-Amerika és Kína kapcsolatrendszer az ezredforduló után. In: *Kül-világ* [2006] A nemzetközi kapcsolatok folyóirata. (On-line) III. évfolyam, 3–4. szám.

A regionalizmus három generációja Latin-Amerikában. In: *Köz-gazdaság* [2007] Tudományos füzetek. II. évfolyam, 3. szám. október. pp. 97–115.

Amerika-közi kapcsolatok. Az elmúlt tíz év. In: *Külügyi szemle* [2008] 3. sz. (Megjelenés alatt)